

RESTITUIRI

G. ASLAN
SPRE IDEAL

A fi, nu a părea!

Purtarea omului e adesea foarte curioasă și uneori din cale afară stupidă. Lucru explicabil de altfel. Purtarea omului e cele mai de multe ori inspirată de sentimente, tradiții, obiceiuri, care progresează mai încet decât inteligența – stea mereu sclipitoare în căutarea orizonturilor noi.

Câți oameni nu sunt mai înapoiați ca propria lor inteligență! Voi să spun că se conduc de mobile și motive pe care ei înșiși nu le mai admit. Credițiile și superstițiile trăesc în sufletul lor mult timp după ce-au fost [5] îndepărtate de inteligență, așa încât îi îndeamnă la fapte de care ar roși în fața lor însăși, dacă s'ar reculege un moment.

În această categorie intră toate faptele pe care le săvârșim numai din dorința de a *părea*, de a stârni admirația sau de a cuceri stima oamenilor. Tristă vanitate, a cărei obârșie ar putea fi căutată în instinctul primitiv al ornamentării, ce se mai

NOTA REDACȚIEI. Lucrarea lui Garabet Aslan pe care o reproducem în întregime în paginile rubricii Restituiri a „Revistei de filosofie” a apărut, sub formă de broșură, în colecția *Căminul*, la Editura Librăriei H. Steinberg & Fiu, probabil în cursul anului 1913 (cf. referința din broșură, p. 93 a textului). Titlul lucrării, *Spre ideal*, apare numai pe coperta broșurii (vezi facsimilul de mai sus). Pe pagina de gardă figurează *Pentru ideal*. Am optat pentru varianta de pe copertă. Paginația originală a fost introdusă în text în paranteze drepte, pentru a ușura consultarea lucrării pe baza cuprinsului de la sfârșit (*D.P.*).

găsește la sălbatecii de astăzi și chiar la mulți oameni numiți civilizați. E în fond o dezvoltare a instinctului care face pe cocoș și porumbel să-și arate penele.

A părea, nu a fi: iată preocuparea celor mai mulți oameni, dela vlădică până la opincă, dela flăcăul cel mai umil din sat până la tânărul cel mai elegant din saloane.

Preocuparea aceasta stupidă provine, [6] după cum am spus, din firea irațională a omului și este întreținută de educație. Observați numai o zi sfaturile care se dau copiilor și veți descoperi că cele mai multe pornesc din preocuparea de „ce va zice lumea”. Copilul e deprins astfel de mic să facă pe actorul, să simuleze calități pe care nu le are, să-și ascundă firea.

Desigur că educația aceasta e preferabilă lipsei de educație. E de preferat omul care are o ținută bună în societate aceluia care e vulgar tot timpul. Dar nu-i mai presus încă cel ce se poartă în intimitatea lui ca și cum ar fi printre oameni? Cel ce are respect pentru sine? Cel ce se poartă nobil nu de ochii lumii, dar pentru că așa e bine și frumos?

Moralistii vechi spuneau că înțeleptul locuiește într'o casă de sticlă. El [7] n'are nimic de ascuns lumii. Omul pe deplin virtuos își supraveghează însă nu numai purtarea, dar și gândul. După cum spunea admirabil Marcu Aureliu: „deprinderea pe care trebuie s'o luăm e de a nu ne gândi niciodată decât la astfel de lucruri, încât dacă ne-ar întreba cineva pe neașteptate: «la ce te gândești?», să-i putem răspunde îndată sincer: «iată la ce mă gândesc»”.

Evident că, în genere, este o legătură între aparență și realitate; zicătoarea că „aparențele sunt înșelătoare” nu-i adevărată decât excepțional, mai mult când se aplică purtării omului. Vieța n'ar fi cu puțință dacă toate aparențele ar fi întotdeauna înșelătoare. În ordinea firească a lucrurilor, aparența corespunde realității: când [8] vedem un miel, putem fi siguri că în realitate nu-i un lup.

Sunt însă și excepții. Cele privitoare la lumea neînsuflețită se datoresc greșitei interpretări a simțurilor noastre; așa, de pildă, un baston muiat în apă pare rupt, șinele de tren par că se unesc în depărtare, cerul pare că se împreună cu pământul la orizont ș.a. Excepțiile din lumea animalelor se datoresc instinctului de conservare: cameleonul se ascunde schimbându-și culoarea în cenușiu sau verde, după cum se află pe pământ gol sau în iarbă, etc.

Omul a făcut progres. El poate lua tot felul de aparențe înșelătoare pentru ca să inducă în eroare pe semenii lui. Un om care se poartă ca mielul într'o anumită împrejurare, poate fi în realitate un lup. Și tot purtării omului [9] se aplică proverbele: „mâța blândă zgârie rău”, „câinele care latră nu mușcă”.

Cât se frământă și cât timp pierde unii oameni ca să producă iluzii despre corpul sau sufletul lor! Nu voi să indispon cucoanele, de aceea trec sub tăcere arta de a se găti – eram să scriu: de a se deghiza – afară de aceasta, câți bărbați, mai ales câți tineri nu-și dau aere de superioritate, nu vorbesc cu „ifos”, nu iau o atitudine de *noli me tangere*, ca și cum ar ascunde în persoana lor o comoară de bunuri sufletești! Astăzi însă nici ciorile nu-și mai fac spaimă de momăele din grădini, de aceea cred că nu mai găsesc mulți oameni care să se lase păcăliți de farasfastăcuri.

Și când te gândești cât e de searbădă, cât e de tristă vieța de paradă! [10] Cu atât mai tristă, cu cât isbutește mai bine să 'nșele ochii lumii, căci cu atât mai mare simți prăpastia între ceea ce te crede lumea și ceea ce ești în realitate. Mulțumirea de a trăi fiind în raport cu puterile de viață, cu însușirile reale de care dispui, – iar nu cu cele pe care ți le atribuie lumea, – a căuta să pari, în loc de a căuta să fii, înseamnă a imita câinele din fabulă, care a lăsat prada pentru umbră. [11]

Încrederea în viață

În vremea noastră se 'ntâmplă atâtea schimbări de idei, au loc atâtea prefaceri în moravuri și instituțiuni, încât ne putem întreba dacă a mai rămas ceva din opera trecutului. Tradiția, credința, au pierdut aproape orice autoritate. Metafizica a devenit pentru mulți obiect de glumă, dacă nu chiar de dispreț. Trăim, în sfârșit, în secolul pozitivismului și al utilitarismului.

Charles Wagner, într'o scriere apărută de curând la librăria Armand [12] Colin sub titlul *Ce qu'il faudra toujours*, caută să lupte împotriva acestei impresiuni, considerând-o ca superficială și contrară legii continuității istorice.

Desigur că nu trebuie să aprobăm o idee, o instituțiune, un obicei, numai pentru motivul că datează de mult. Vechimea, singură, nu constituie o garanție, un criteriu de judecată. O nedreptate care dăinuiește de mult timp nu devine dreptate; nici o minciună veche nu ajunge să fie adevăr. Dar urmează oare că nu mai avem nevoie de tradiție? – Nici de cum. Singura concluzie legitimă, logică, este că tradiția, ca oricare alt motiv de acțiune, trebuie să fie supusă judecății noastre. Din faptul că timpul distruge unele lucruri, nu reese că tot ce s'a învechit trebuie să piară. Adesea durată [13] e o probă de temeinicie. E prin urmare absurdă pretenția de a ne dispensa de tradiție. Ce este viața însăși, dacă nu o tradiție a cărei făclie ne-o trecem unii altora?

Nimic nu pier. Lucrurile noi ies din cele vechi și tot ce era mai bun în cele vechi trăiește în cele noi. Florile pe care timpul le face să cadă, cad în folosul fructelor; fructele la rândul lor, când timpul le coace, cad în folosul unui viitor arbore. Și așa mai departe. Nesfârșita poveste a vieții. Oul nu pieră când dă naștere unei vieți înaripate: își ține numai fâgăduiala. Veșnicia trăiește din lucruri trecătoare.

După cum sub minunata felurime a fenomenelor naturale se găsesc câteva corpuri simple și câteva energii elementare, tot astfel în cadrul mereu [14] schimbător al existenței omenești se mențin aceleași direcții generale și aceleași forțe fundamentale de viață.

După cum îi va trebui omului în totdeauna aer, lumină, apă, îi va trebui în totdeauna unele idei și unele sentimente elementare.

Care sunt aceste idei și sentimente?

Există în intimitatea oricărei ființi sănătoase ceva, care nu poate fi definit nici numit, ceva care ne face să credem că viața e un bun foarte prețios, vrednic de păstrat și de cultivat. Din această credință în viață naște simțământul, care ne face să prețuim ființele și lucrurile, nelăsându-ne indiferenți.

În ziua în care omul încetează să atribuie o valoare unor lucruri, nu mai poate să iubească. Și dacă această indiferență s'ar întinde la toate lucrurile, [15] n'ar mai avea pentru ce trăi, nici n'ar mai putea să trăiască. Iubirea ne face să trăim.

Așadar orice idee, orice sentiment care nutrește și sporește în noi puterea de a prețui ființele și lucrurile, ne leagă de viață, e o idee salutară, e un sentiment făcător de bine. Capacitatea de a recunoaște și cinsti ceea ce e bun ne înalță și ne întărește; zeflemeaua, ponegrirea și scepticismul ne otrăvesc sufletul, ne sleiesc puterea de a trăi.

Puterea de a trăi constă în voință, în caracter, în tăria rezistenței și a îndemnului, în pasiune și moderațiune, în entuziasm și sânge rece – după împrejurări. Oricare ar fi însă împrejurările, trebuie să le stăpânim, să nu ne bizuim decât pe noi înșine. Să nu credem, ca toată lumea, că mediul favorabil e acel inspirat de dorințele [16] noastre, un mediu plăcut în care să nu ne lipsească nimic. Dimpotrivă, condițiile grele de viață, nevoia de a lupta, chiar înțepătura foamei și a frigului – dacă nu depășesc capacitatea noastră de rezistență – sunt ațățătoare de energie și prin urmare favorabile vieții. Căci a trăi cu adevărat este a lucra, a voi.

Voința este puterea fundamentală care face pe om în stare să se conducă singur, să nu se lase dus de împrejurări. Și voința, în afară de condițiile organice, depinde de capacitatea noastră de a prețui lucrurile și ființele, de încrederea noastră în viață.

Așa încât, sub toate schimbările concepțiilor intelectuale și a condițiilor materiale, omul prosperează cu aceleași însușiri și decade din pricina acelorași [17] cusururi. Aceste însușiri se ntemeiază în ultima analiză pe încrederea în viață, pe instinctul de a trăi. Iată veșnica energie, care – după cum spune admirabil Wagner – „plânge în toate lacrimile, cântă în toate cântecile, murmură în izvoare, înflorește pe coline, scânteiază în stele, doarme în morminte și se deșteaptă în leagăne”. [18]

Atitudinea ironică în viață

În ultimile două decenii s'a scris și s'a vorbit mult la popoarele neolatine despre necesitatea urgentă de a întări voința copilului, pentru a forma oameni întreprinzători, activi și disciplinați. S'a arătat că educația publică din școale e greșit orientată, deoarece dezvoltă numai inteligența și 'n special memoria, în loc de a dezvoltă aptitudinile cele mai necesare în viață: spiritul de observație și de reflecțiune, inițiativa, ordinea și sentimentul solidarității: S'a arătat, însfârșit, că superioritatea anglo-saxonilor se datorește caracterului lor. [19]

Acest curent s'a impus în cele din urmă corpului didactic din Franța, determinând o ușurare a programelor și o schimbare a metodelor de predare. Eră de așteptat însă că va întâmpina rezistență în firea francezului. Dl Paulhan într'o scriere recentă¹, de ordin pur speculativ, ridiculizează tipul omenesc pe care tinde

¹ *La Morale de l'ironie*, 1 volum în 16 din „Bibliothèque de philosophie contemporaine” (F. Alcan editor).

să-l producă curentul moral de astăzi. D-sa crede că noi păcătuim mai adesea prin lipsă de pătrundere decât prin lipsă de îndemn, că „agitații” sunt mai vătămători societății decât „înțelepții”, care se țin în rezervă.

Ar fi însă să dăm o greșită idee despre scrierea dlui Paulhan atribuindu-i preocuparea de a combate curentul [20] moral de care am vorbit. D-sa a scris numai pentru trebuința de a-și afirma ideile. Titlul de „Morală” al scrierei sale nu trebuie luat în înțelesul obișnuit de regulă de purtare. Dl Paulhan nu recomandă nimic. Se mărginește să ne comunice ideile sale. Noi însă, crezând că orice lucrare serioasă nu e pur subiectivă, ci reprezintă unele idei ale timpului, socotim pe riscul nostru „Morală ironiei” ca o reacțiune în contra ceea ce vom numi „Morală acțiunii”.

Orice sistem de morală corespunde unei anumite concepțiuni despre univers și despre societate. Dl Paulhan concepe universul ca un haos de elemente, foarte puțin coordonate între ele. Astfel fiind, universul nu ne impune decât necesități fizice; n'are nici o autoritate morală. Unii pot visa că universul se va organiza cu încetul, că [21] evoluția lui e continuu îndreptată în aceeași direcțiune; nu pot totuși deduce nimic cu privire la atitudinea omului în viață.

Dacă considerăm natura societății în general, nu putem deduce decât niște reguli de purtare foarte nesigure. Simpatia, ajutorul reciproc, veracitatea, respectul mutual par a fi condiții favorabile pentru existența unei societăți. De fapt însă, în societățile pe care le cunoaștem, ura și lupta, minciuna și poate chiar violența au rolul lor necesar. Fiecare tip social are nevoie de un anumit fel de morală. O societate industrială va impune mai ales probitatea, exactitatea în împlinirea angajamentelor; o societate războinică va prețui înainte de toate: curajul, disciplina și solidaritatea militară.

Cu aceste considerațiuni, problema [22] nu-i rezolvită, căci omul nu e numai un element cosmic și social: el are o individualitate a lui proprie, relativ independentă și opusă societății și celorlalte ființe.

Lupta dintre eul individual și eul social a fost adesea observată, dar fără a i se recunoaște însemnătatea. Desigur c'a fost intenționat trecută cu vederea. Una din minciunile fundamentale ale moralei e de-a ascunde antagonismul ireductibil și perpetuu dintre indivizi, pentru a pune în vedere numai solidaritatea, de altfel reală, care-i leagă unii de alții.

Acest conflict dintre viața individuală și viața socială, unit cu o inteligență mai dezvoltată, explică faptul că omul e prin excelență un animal moral. Ființele care sunt, ca albinele și furnicile, adaptate la viața socială, n'au [23] nevoie de morală. Tot astfel acele care nu trăesc în societate. Omul e aproape singura ființă care nu se găsește în nici una din aceste situațiuni. El trăește în societate rămânând în acelaș timp un individ cu o viață proprie, ale cărei interese se opun mai mult sau mai puțin intereselor grupului din care face parte. Din conflictul lor tragic, s'a născut morală.

Așa se explică începutul de morală pe care-l observăm în specia canină. Schimbând condițiile de existență a cânelui, noi i-am alterat armonia lui mintală. I-am impus raporturi sociale la care el nu eră adaptat. Și el n'a putut operă încă

sistematizarea între viața lui naturală și viața socială din tovărășia noastră. De aceea se ivește adesea opoziție între interesele lui și dorințele omului, zeul care îi dictează [24] morala. De unde urmează șovăiri, lupte interne, un sentiment născând al datoriei și poate chiar remușcări. Dl Paulhan citează cazul unei cățele care-l însoțea întotdeauna la vânătoare cu vii demonstrații de bucurie. Când însă avea căței de nutrit, îl întovărășea numai o bucată de drum, apoi, la un moment dat, îl părăsea, lăsând capul în jos și evitând privirea stăpânului său. Lupta între obligațiuni sau între tendințe contrare e vădită. Cazul ne pare într'adevăr semnificativ.

Tot incoerența societăților omenești a necesitat morala individuală. Ea a pervertit instinctele noastre naturale. Străbunii omului, ca orice animale, se îndepărtau instinctiv de lucrurile vătămătoare; altfel n'ar fi putut trăi. Omul de astăzi păstrează încă instincte utile, dar societatea le-a turburat exercițiul. [25] Gustul pentru alcool, locuința în case nesănătoase, activitatea prelungită în timpul nopții, îngrămădirea în ateliere, fabrici și localuri de întrunire, tot felul de acțiuni neigienice arată că organismul nostru nu s'a putut adapta noilor împrejurări.

În rezumat, omul are prin forța lucrurilor o purtare contradictorie. Fără să știe, lucrează pentru sine conform sugestiunilor care îi se impun. Fără să știe, lucrează pentru sine conform naturei sale proprii. Și cum interesele altora se deosebesc în totdeauna de ale lui, el nu poate nici în teorie, nici în practică să rezolvească bine problema vieții.

Ce atitudine convine unei atare ființe incoerente și logice, împărțite între forțe atât de opuse? – Desigur c'ar fi de dorit să pună în acord toate [26] forțele sale, dar aceasta-i cu neputință. Atunci, singura atitudine rezonabilă care-i rămâne e ironia.

Sunt multe feluri de ironie: ele nu sunt toate recomandabile. Există o ironie josnică și o ironie dezamăgită. Există ironia mizantropului și aceea a filantropului, ironia asasinului care-și batjocorește victima și aceea care a inspirat poate pe Ion Huss, pus pe rug.

„Atitudinea ironică morală” derivă din privirea minciunilor și contrazicerilor lumii, societăților și indivizilor. Ea presupune că putem să apreciem contrastul între realități și aparențe, între natura lucrurilor și convențiunile sub care o mascăm în ochii noștri și ai celorlalți.

Ironia noastră va însemna că nu ne facem iluziune asupra valorii actelor și sentimentelor omenești. Nu există nimic [27] absolut în morală. De îndată ce ne ridicăm puțin mai presus de punctele particulare de privire, vedem că aprobarea și desaprobarea își pierd valoarea lor. Orice sentiment, orice act e bun sau rău numai în anumite împrejurări concrete: valoarea lui depinde de aceste împrejurări. „Nu putem afirma nimic despre, bine și despre rău; de îndată ce eșim din formule abstracte, în afară de experiența noastră atât de scurtă, și'n limitele chiar ale acestei experiențe, nu spunem foarte adesea decât prostii” (p. 163).

Aceasta-i o proiecțiune redusă a lucrării d-lui Paulhan. S'ar putea lua însă nenumărate proiecțiuni, căci aceasta scriere e cu desăvârșire lipsită de plan. M'am

silit însă s'o citesc până la capăt, căci e opera unui spirit fin, subtil și interesant. În noianul de observațiuni [28] și reflecțiuni, care-o compun, sunt unele care te fac să zâmbești, altele care te pun pe gânduri.

Cu aceste cuvinte ar trebui să închei. Cu riscul însă de a da mai mult de lucru atitudinii ironice, adaug încă o observațiune.

Ironia este desigur o atitudine inteligentă în viață. Ea poate chiar aduce foloase societății, fiind practică de câțiva cugetători de elită. Dar dacă s'ar generaliza, dac'ar deveni o regulă de purtare a tuturor intelectualilor, ar determina o scădere a activității și treptat a vitalității poporului respectiv. [29]

Necesitatea unui ideal în viață

Terminând de citit noua lucrare a d-lui profesor Dissescu, *Ce este Enciclopedia dreptului*, m'am întărit în convingerea, pe care-am exprimat-o în diferite rânduri, că idealul este necesar vieții omenești. Atât vieții individuale a omului, cât și vieții popoarelor. Idealul este o călăuză și un îndemn de trai superior pentru individ; el este un ferment de progres pentru națiuni.

Fără de ideal omul trăește zi cu zi, în voia înlămplării. El se hotărăște și lucrează după îndemnul firi sale și [30] după sugestiunile mediului înconjurător. E purtat ca frunza de curentul apei. E adevărat că-și dă seama de hotărârile și acțiunile sale; dar aceste hotărâri și acțiuni sunt numai în aparență ale sale: în realitate, asemenea hotărâri sunt luate în sufletul lui, dar nu de el, ci de forțe neinteligente (stările sale afective) sau de forțe streine (ideile sugerate din afară).

Deliberarea omului fără de ideal, fără de principii de purtare, e numai un simulacru pentru satisfacerea inteligenței. De fapt, el nu caută cea mai nemerită hotărâre, care rezultă din motivele și mobilele supuse deliberării, ci caută motive și mobile, cari să sprijinească o hotărâre de mai înainte luată în mod semiconștient, din îndemnul unui sentiment sau al unei pasiuni. Stările afective, fiind sigure de influența [31] lor asupra voinței, consimt oareșicum să lase inteligenței iluzia de a hotărî, de a guvernă conduita omului; în realitate însă, inteligența e o regină constituțională, care primește defilări, perorează, domnește, dar nu guvernează. Oamenii fără de ideal pot fi deci comparați cu niște păpuși, care ar fi conștiente de mișcarea lor, nu însă și de mecanismul care le mișcă – sau ca niște mori de vânt, conștiente de învârtirea lor, dar nu și de vântul care le mână.

Aceste considerațiuni sunt confirmate de un om care cu siguranță cunoaște bine viața reală, căci știe să vadă și a avut prilejul în lunga și strălucita d-sale carieră de avocat să afle toate urâteniile vieții omenești povestite în Palatul Justiției. Dl Dissescu, făcând critica diferitelor școli, care au încercat [32] să explice fundamentul dreptului, afirmă că „ideea și idealul joacă un mare rol și'n viața practică; fără idee, viața te poartă unde voește ea, și singurul mijloc de a ne conduce bine viața este să avem o idee sau un ideal, care să-i determine direcțiunea. Idealul reacționează fie în contra mediului social în care trăim, fie în

contra însăși a tendințelor noastre... Într'o barcă pe apă, dacă suntem într'o stare de indiferență, ne simțim atrași de odată și purtați de curente în diferite părți. Dar noi putem să determinăm o direcțiune sau alta, prin modul de a lucra și de a conduce barca, prin direcțiunea pe care i-o imprimăm și prin opunerea unei forțe care să o poarte în altă direcțiune”.

Vieața omenească, ca și existența în genere, n'are prin firea ei nici un [33] scop, în tot cazul nu putem descoperi că urmărește vreun scop. Prin urmare noi înșine trebuie să ne croim un scop în vieață, dacă voim s'o întrebuițăm cât mai bine, să trăim cât mai intens și mai înalt ne permite natura noastră proprie. Idealul este tocmai ceea ce dă un preț vieții omului, ceea ce o face să merite osteneala de a fi trăită.

Popoarele, ca și indivizii, au tot atât de mult nevoie să hrănească un ideal. Mărirea și decadența grecilor și romanilor a fost în funcție de ideal. Idealul este fermentul care, reacționând împotriva unei stări de fapt, plămădește reformele sociale. Toate revoluțiunile prin care au trecut societățile au purces, în ultima analiză, dintr'o idee. Hrănirea unui ideal comun face trăinicia și tăria unui popor. Prin forța [34] invizibilă a idealului a triumfat creștinismul. Și triumful creștinismului a determinat cea mai însemnată schimbare în omenire, comparabilă cu schimbarea determinată de știință, dar mult mai importantă decât schimbările determinate prin forța armelor. Prin forța idealului, hrănit din timp de pace și însuflețind întreaga noastră activitate publică, vom ajunge la întregirea și înălțarea neamului românesc. [35]

Idealul modern

Există *un* ideal modern? – Această chestiune nu se pune în epoca organică a unei societăți, când toată lumea are, mai mult sau mai puțin conștient, o aceeași orientare în vieață. Dar, după cum s'a repetat de atâtea ori, noi trăim într'o epocă critică: punem în discuție principiile morale și sociale, suntem în căutarea unui ideal. Niciodată problema vieții n'a primit răspunsuri așa de felurite. Totuși se poate găsi un caracter comun în această diversitate: anume, întoarcerea la natură.

Curentul naturalist, manifestat mai întâi în literatură, se accentuează [36] din ce în ce mai mult în morală și s'a fixat chiar în corp de doctrină la Spencer și Guyau. De altfel atacurile mereu îndreptate în contra idealului creștin aduc o dovadă suplimentară de existența acestui curent. Ce sunt *Les Noces Corinthiennes* de Anatole France sau *La Mort des Dieux* a lui Merejkowsky, decât o protestare în contra unui ideal dușman naturei și în contrazicere cu vieața pământească? În loc de disprețul fericirii și al progresului, în loc de ură în contra tendințelor naturale, acești scriitori – am putea cita și alții – întronează imperioasa dorință de a trăi și de a fi fericit, pe care o purtăm cu toții în suflet.

Într'o carte apărută de curând¹, dl Paul Gaultier caută și d-sa să extragă [37] noțiunea idealului modern din feluritele sale manifestări în conștiința contimporanilor.

² *L'Idéal Moderne*, 1 vol. in-16 (Hachette et C-ie, Paris).

În acest scop studiază principalele chestiuni morale și sociale care ne agită acum: individualismul și colectivismul, criza carității și dreptul la existența socială, in justiția dreptului modern și „adevărata” justiție, conflictul libertății cu egalitatea, raportul științei față de credință și spiritul modern față de religie.

Ce se degajează din toată această frământare a sufletului modern nu-i ușor de precizat: dovada e că autorul ne dă studiul fără concluzie, înșelând așteptările pe cari ni le-a deșteptat titlul său. O tendință însă ne pare a fi aproape generală: anume, după cum am spus, întoarcerea la natură. Ne întemeiem această afirmare nu numai pe faptul că e justificată de majoritatea [38] scriitorilor filosofi și literați, dar mai ales pe considerația că este explicată prin două mari cauze generale: progresul științei și al industriei moderne.

„Științele de astăzi au schimbat concepția noastră despre lume și viață.

Ele ne-au vindecat de toate ideile antropocentrice. Ele ne-au făcut cunoscut adevăratul nostru loc în univers și în omenire.

Pe de altă parte, progresul industriei cu nenumăratele lui urmări: crearea bogățiilor, ușurința comunicațiilor, etc., a schimbat felul nostru de trai. O trebuință necunoscută vechei generații se manifestă imperios: nevoia de confort.

Creșterea generală a bogățiilor a dezvoltat dorința noastră de a ne bucura de viață. Ne atașăm din ce în ce mai mult de natură. Concepția modernă [39] despre viață a revenit astfel în parte la concepția vechilor greci”³.

Nu credem însă exact a vorbi, ca dl Paul Gaultier, de o „renaștere a idealului antic”. Mai întâi, vechiul grec nu avea despre natură ideea pe care o avem noi astăzi. Aceasta-i evident. Apoi, e inadmisibil ca idealul modern să nu păstreze ceva din idealul creștin pe care-l înlocuește.

Dacă natura omenească nu este esențial rea, ca să justifice ascetismul creștin, ea nu-i nici cum își închipuia Rousseau. De altfel, dacă natura noastră ne-ar îndemna întotdeauna în mod spontan spre bine, nici n’ar mai fi nevoie de morală. În realitate însă, avem tendințe și aspirațiuni contrare. După cum au observat bine Părinții Bisericei, [40] există în noi un „spirit rău” și un „spirit bun”. Atât numai că spiritul rău are și el drept să trăiască, iar spiritul bun trebuie cultivat, nu fiindcă ne-ar da dreptul la o recompensă într’o viață viitoare, ci pentru că își are rațiunea sa și ne preocupă cea mai adâncă satisfacțiune chiar în această viață.

Pentru a desăvârși natura pe care o avem, trebuie să punem ordine între înclinațiunile și aspirațiunile noastre. Să le satisfacem pe toate, dar în măsura importanței lor în viață. Nu se pot pune pe acelaș plan plăcerile stomacului cu plăcerile inteligenței. În interesul dezvoltării noastre integrale, pentru a trăi o viață completă, trebuie să ne mărginim apetiturile cu o înțeleaptă măsură. Însăși fericirea noastră este în joc.

Experiența seculară a omenirii arată [41] că urmărirea exclusivă a plăcerilor sensibile a fost întotdeauna urmată de suferință, desgust sau sinucidere. Copiii

³ Din scrierea mea *La Morale selon Guyau*, ch. I: „La crise morale”, p. 14.

voluptății din toate țările și timpurile, dela Aristip din Cirena și până la Rolla, au fost totodată apostolii morții.

Sacrificiul se găsește în idealul creștin, nu pentru motive supranaturale, ci pentru că sacrificiul e legea supremă a vieții. Sacrificiul se găsește la animale și, într'un sens, chiar la plante. Viața nu este numai o gravitațiune spre sine, ci și un dar de sine. Cine se dăruiește mai mult, cine își consacră energia spre folosul câtor mai mulți, acela trăește mai intens și mai înalt.

Personalitatea omenească nu poate să existe fără o disciplină internă, morală. Ea nu se dezvoltă prin satisfacerea tuturor poftelor, ci din contră prin stăpânirea lor. Perfecțiunea noastră [42] sufletească, virtutea, nu constă într'un echilibru, într'o armonie a tuturor forțelor sufletești?

Noi nu trăim pentru a mânca, după cum îi plăcea să creadă *Avarului* lui Molière, și aceleași vederi le avem pentru toate celelalte funcțiuni. Femeia aceea descrisă de frații Margueritte – nu acelea incapabile de orice frâu, pe care ni le reprezintă pe întrecutele romancierii de scandal.

În definitiv, idealul modern păstrează din idealul antic concepția că viața trebuie trăită în toată plenitudinea facilităților ei, plenitudine care nu se poate realiza – după cum afirmă idealul creștin – decât prin iubirea aproapelui, iubire activă, vom adăuga noi, adică devotament. [43]

Curentele gândirii contemporane

În ultimii 50 de ani, filosofia universitară, în special cea din Germania, e o reminiscență, mai mult sau mai puțin modificată, a vechilor sisteme filosofice. Eduard Zeller determină, cel dintâiu, acest curent, luând o deviză: „Să ne întoarcem la Kant”. Au urmat apoi un curent hegelian și unul către Fichte. Acest din urmă curent îl reprezintă, cred, filosofia lui Rudolf Eucken, în special scrierea sa de căpetenie tradusă acum în franțuzește sub titlul *Les grands courants de la pensée* [44] *contemporaine* în biblioteca de filosofie a librăriei Alcan⁴.

Știința de astăzi, încurajată de succesul imens, netăgăduit, pe care l-a avut în domeniul naturii fizice și biologice, caută să stăpânească exclusiv și natura morală a omului. Așa încât tendința idealistă, sub deosebitele ei forme și manifestări, a ajuns într'o situație foarte critică: fiind dat că spiritul e nedespărțit de materie, care e supusă la legi decurgând din natura ei, se mai poate susține existența unei vieți spirituale originale și independente?

Eucken ține seamă de toate datele științei actuale; nu încearcă să separe metafizica de știință, nici spiritul de natură; contestă numai pretențiunile [45] filosofiei naturaliste, întrucât nu sunt cuprinse în adevărurile științifice stabilite. Cercetând marile curente ale cugetării contemporane, distinsul profesor dela Universitatea din Iena caută să descopere direcțiunea lor generală.

⁴ Vol. 8^e de XVIII + 536 p. tradus de d-nii Buriot și Luguët, Paris, 1911.

Știința nu e altceva decât activitatea însăși a spiritului și, prin urmare, principiile ei nu pot fi înțelese decât fiind raportate la spirit. Nu trebuie exagerat dar rolul determinismului științific, care este opera cugetării. Cu alte cuvinte, știința trebuie reintegrată în viața sufletească, din care porcede, care viață e în esența ei o sfortare către acțiune, către mai bine. Depășim astfel naturalismul, fără să pierdem contactul cu natura. Dar cum să determinăm scopurile care să-l depășească?

Eucken nu e satisfăcut de soluțiunea intelectualistă. El găsește în filosofia [46] lui Fichte calea de urmat pentru a asigura supremația acțiunii și a spiritului – miezul tendinței idealiste – fără a nesocoti cunoștințele științifice. Iată de ce se poate numi filosofia lui Eucken *neoidealism obiectiv*.

Autorul nostru combate naturalismul numai întrucât pretinde să reducă totul la jocul forțelor fizice și să considere ca iluzie tot ce depășește marginile științelor exacte. Greșeala fundamentală a naturalismului e de a desconsidera originalitatea și însemnătatea vieții spiritului, neadmițând între ea și animalitate decât o deosebire de grad. După această doctrină, adevărul, binele și frumosul n’ar fi altceva decât niște mijloace de conservare a vieții noastre fizice!

Dacă viața omenească n’ar fi decât o simplă luptă pentru existență – obiectează [47] Rudolf Eucken – nu vedem la ce-ar sluji toate progresele civilizațiunii, deoarece celelalte ființe realizează acest scop rămânând în starea de natură. Naturalismul nu vede că resortul vieții omenești nu este utilitatea, plăcerea, ci mai cu seamă dorința fericirii, adică „un îndemn lăuntric către o existență supra-omenească” (p. 360).

Greșeala comună a a intelectualismului, ca și a naturalismului, este că consideră cunoașterea realității vii ca simplă materie de înțeles, este că voește să reducă realitatea în marginile științelor exacte. Eucken protestează în contra tendinței de a ne imobiliza în starea noastră actuală. Se teme, cu drept cuvânt, ca nu cumva Mefistofel să se însărcineze să ne scoată din această inerție – și de aceea deșteaptă în noi spiritul creator. [48]

Vieța spiritului este o acțiune mereu creatoare de realități. Această activitate prezintă un caracter moral, căci adevărata viață omenească nu este numai o luptă pentru existență, ci o *luptă pentru o existență superioară*. [49]

Filosofie... în tren

Așteptând epoca când se va putea filsofa în aeroplan, avui prilejul să discut o interesantă problemă filosofică în tren.

Treceam tocmai pe podul de peste Dunăre, admirând triumful inginerilor noștri când aflai că în cupeul vecin se găsea un distins avocat, glorie a baroului român. Mă grăbi să-i prezint omagiile mele.

– A! bine ai venit! Am să-ți cer un sfat de competența d-tale. Am un nepoțel. Cum e mai bine să-l creștem: pentru o viață aspră sau una rafinată?

– N’aş crede ca nepoțelul dv să aibă [50] de luptat cu greutățile existenței, deoarece calea îi este netezită de bunicul și de tatăl său. Dar nu-i exclus ca în mijlocul societății cele mai rafinate și bucurându-se de toate înlesnirile vieții, cineva să trăiască simplu. În cazul nostru alegerea ar urma să se facă deci între viața rafinată și viața simplă.

– Tot o viață simplă, naturală, înțelegeam și eu; dar ai făcut bine că ai precizat. Cum formulasem eu problema ar fi fost o alegere între educația spartană și cea ateniană. Astăzi însă nu cred că ar mai putea avea loc o educație spartană. Mă gândesc însă la o viață *à la Rousseau*.

– Dar nu cum a trăit-o Rousseau, ci cum a predicat-o.

– Bine înțeles, când e vorba de moraliști, ne referim întotdeauna la doctrina, nu la practica lor. [51]

– Uitați că umilul dv interlocutor...

– De cei prezenți și de cei morți nu se vorbește decât de bine!

– *Il n’y a que les absents qui ont tort!... Mais revenons à nos moutons!*

Chestiunea dv. implică cel puțin următoarele trei probleme:

1) Independent de natura individului și de condițiunile sociale, în care trăește, e preferabilă viața simplă celei rafinate?

2) E cu putință să trăești o viață simplă în mijlocul unei societăți rafinate?

3) Niște părinți rafinați pot da o educație pentru viața simplă?

– Începi cu distincțiunile voastre!

– Mai avem 150 de kilometri până la București.

– Mă tem că nici până la Paris [52] n’ai putea termina! Mă pui la grea încercare, dar te-ascult!

– Indiscutabil, scopul educației este să pregătească copilul pentru un trai cât mai fericit. Însă fericirea e o stare sufletească cu totul relativă: depinde de natura individului și de împrejurările în care trăește. Ea rezultă din satisfacerea tuturor trebuințelor pe care le simte cineva la un moment dat, e prin urmare un echilibru între puterile cuiva și trebuințele sale, – așa încât educația trebuie să desvolte pe cât posibil facultățile, puterile copilului, pentru ca să-i dea puțința de a obține în viață cât mai multă mulțumire și să nu-i deștepte mai multe trebuințe decât ar fi în stare să le satisfacă.

– Să nu se întindă mai mult decât i-e pătura!

– Dar să-și întindă pe cât posibil pătura! [53]

Idealul este pentru oricine să trăiască o viață cât mai intensă și mai complexă, cu alte cuvinte o viață cât mai bogată. Însă o viață bogată nu-i tot una cu viața rafinată, după cum o viață simplă nu-i neapărat o viață săracă.

– Să văd deosebirea!

– O viață bogată (sufletește bine înțeles) se îndepărtează de la viața zisă naturală în sensul că posedă mai multe coarde de simțire omenească, dar aceste coarde sunt produse ale culturii omenești, nici decum rezultatul capriciului câtorva sau produse ale unei nevoi factice de emoțiuni sau rezultatul ambiției de a se

deosebi de ceilalți altfel decât prin merit. Reciproc, un trai simplu nu înseamnă numai decât [54] un trai cu satisfacțiuni și trebuințe puține.

– Păi toată lumea, când vorbește de viață simplă, înțelege viața săteanului sau a micului burghez, în opoziție cu viața rafinată a *high-life*-ului sau a burghezului parvenit!

– Foarte greșit! Simplitatea nu stă în lucruri; simplitatea e o stare de spirit. Ea nu exclude prin urmare un trai confortabil; și cu atât mai puțin vreun element de cultură sufletească. Înlătură numai complicațiile inutile ale vieții „moderne” produse de vanitate și de lipsa de ocupație și de preocupare sufletească mai înaltă.

– Dar ce vrei să se facă bieteles cucoane?

– „Bieteles cucoane” pot găsi un larg câmp de activitate și de mulțumire [55] sufletească în viața casnică, educația copiilor și asistența socială.

– „Biletel pentru București, vă rog” – ne întrerupe sentențios dl conductor. Și'n timp ce ceilalți doi călători coborau cu nervositate geamantanele, noi, rămași un moment pe gânduri, parcă ne-am înțeles tacit să continuăm altă dată discuția.

Dar discuțiile filosofice au oare sfârșit? [56]

Puterea iluziei

Emerson ne povestește, în felul său mistic, minunat, cum a pierdut lumina unei lungi zile de vară explorând peștera Mamutului din Kentucky. În tovărășia mai multor prieteni veseli a străbătut șapte-opt kilometri, în slaba zare a lămpilor, prin niște galerii spațioase, solide temelii construite de natură pentru orașul de deasupra. A trecut curenții „Lethe” și „Styx”, populați cu pești orbi; a auzit murmurul cascadelor ascunse în întuneric; a umplut de muzică și de împușcături aceste galerii impresionabile, care fac să răsune pasul cel mai ușor; a văzut toate [56] felurile de stalactite și de stalagmite – sloiuri de ghiață, flori de lămâi, struguri, – a admirat în sfârșit capod'opera pe care cei patru ingineri împreună: apa, piatra de var, atracția moleculară și timpul au săvârșit-o prin întuneric. Dar cea mai sublimă impresie pe care o avu, fu produsă de o iluzie.

Ajungând în „camera înstelată”, călăuza stinse lămpile excursioniștilor iar pe a sa o dădu la o parte – și atunci toți îndreptându-și privirea în sus, văzură, un cer plin de stele scânteind unele mai mult, altele mai puțin și având un mijlocul lor un astru mai lucitor, ce părea a fi o planetă. Toți excursioniștii fură uimiți, fermecați. Cei care știau să cânte, intonară cu un accent plin de expresiune frumoasa romanță: „Stelele-s pe cerul liniștit”, iar Emerson se așeză pe o stâncă pentru [58] a-și sătura privirea. Și totuși doar câteva puncte de cristal pe bolta neagră, reflectând lumina lămpii ascunse, produceau acest sublim spectacol!

În *Werther* găsim de asemenea mai multe pasagii de un profund adevăr psihologic, din care reiese puterea uimitoare a iluziei. Deși limba lui Goethe va pierde mult în traducerea noastră, nu putem rezista plăcerii de a le cita.

„În mine e ascuns izvorul tuturor suferințelor mele, după cum altă dată era izvorul fericirii. Nu sunt oare același om, care atunci înota într'un ocean de emoții; care la fiecare pas vedea ivindu-se un paradis; a cărui inimă eră în stare să îmbrățișeze o lume întreagă cu iubirea ei? Dar această inimă a murit, nu mă mai transportă; ochii îmi sunt uscați și neliniștea simțurilor, care nu mai sunt răcorite [59] de lumini binefăcătoare, îmi sbârcește și-mi încrețește fruntea. Sufer mult, căci am pierdut ceea ce dedea farmec vieții mele, puterea sfântă și înviorătoare cu care urzeam lumi în jurul meu. N'o mai am!... Când privesc din fereastră soarele dimineții străbătând ceața de deasupra colinei îndepărtate și luminând livezile tăcute din vale, când văd liniștitul râuleț curgând spre mine șerpuitor printre sălciile despuiate... O! această natură admirabilă îmi pare rece, însuflețită doar ca o gravură colorată; toată vraja ei nu poate face să se ridice din inimă în creierul meu o singură picătură de fericire: întreaga-mi ființă rămâne în fața lui Dumnezeu ca un izvor secăt, ca o ciatură uscată! Adesea m'am aruncat la pământ, cerând lui Dumnezeu lacrimi, după cum plugarul cere ploae, [60] când deasupra lui cerul e de plumb și în juru-i pământul chinuit de stele”⁵.

„Nu mai am nici închipuire, nici sentimentul naturii, și hărțile nu-mi inspiră decât desgust... Îți jur că deseori am dorit să fiu un muncitor cu ziua, ca să am cel puțin dimineața, la deșteptare, o perspectivă pentru ziua care începe, o nevoie care să mă îndemne, o speranță”⁶.

„Wilhelm, ce-i pentru inima noastră lumea întreagă, fără de iubire? O lanternă magică fără de lumină! De îndată ce i se pune o lampă însă, chipuri de toate culorile apar pe zidul alb... Și când n'ar fi decât atât, niște vedenii trecătoare, ne simțim totuși fericiți privindu-le ca niște copii cu inima nouă, mirându-ne de aceste aparițiuni [61] minunate... Wilhelm, să fie oare nălucirea, care ne face fericiți”⁷.

„Trebuie să ne purtăm cu copiii după cum Dumnezeu se poartă cu noi; nici odată nu ne face mai fericiți, decât atunci când ne lasă să mergem la întâmplare, în beția unei iluzii plăcute”⁸.

„Dumnezeule! aceasta e oare soarta pe care ai hărăzit-o oamenilor: să nu fie fericiți decât înainte de-a avea rațiunea, sau după ce au pierdut-o!...”⁹.

Cât adevăr în această intuiție poetică a lui Goethe! Proteu e mai puternic decât Titani, învinge chiar pe Apollon. Ludovic al XV-lea se lasă condus de marchiza de Pompadour. Femeile, nici vorbă, mai mult decât bărbații, sunt victimele iluziei. Uneori [62] ele sunt atât de fermecate, încât farmecă și pe bărbați. Căci cu toții trăim mai mult sau mai puțin în beția iluziei. Chestie de temperament. Unii sunt visători, alții mai trezi. În copilărie am fost însă la fel. De aceea regretăm cu toții „dulcii ani ai copilăriei”.

⁵ Scrisoare din 3 noiembrie.

⁶ Scrisoare 22 august.

⁷ Scrisoare din 18 iulie.

⁸ Scrisoare din 6 iulie.

⁹ Scrisoare din 30 noiembrie.

Plăcerile și durerile sunt produse de organismul nostru. Împrejurările externe le ocazionează numai. Oamenii nu sunt impresionați la fel de aceleași întâmplări. Și chiar același om în deosebite momente de dispoziție reacționează felurit. S'a zis că foamea e cel mai bun bucătar; putem adăoga că buna dispoziție e cea mai fericită întâmplare. Ne înșelăm dar căutând exclusiv fericirea în îmbunătățirea condițiilor de traiu; fericirea e o rezultată a constituției noastre psiho-fiziologice și a împrejurărilor [63] în care trăim. „Sărmanii” indieni nu se cred – și prin urmare nu sunt – mai nenorociți decât europenii plăpânzi și cu fruntea încrețită de griji.

Iluziile sunt adesea un izvor de plăcere, un balsam pentru durere. Să ne gândim un moment la omul decepționat. Nici că se poate o ființă mai nenorocită, mai de compătimit. El și-a pierdut toate iluziile, își trăește viața dintr'o zi pe alta, desgustat și fără de nici o speranță. Oamenii sănătoși îl ocolesc, din instinct de conservare, căci indiferența lui e molipsitoare, exercită o influență deprimată asupra celor cu care vine în contact¹⁰. El e bolnav în [64] toată puterea cuvântului. Și-a pierdut iluziile, nu atât din cauza împrejurărilor potrivnice, cât mai ales din slăbirea vitalității sale. Și, pierzându-le, i s'a înrăutățit starea, e pe calea dezorganizării sufletești.

Pozitiviștii radicali pot să ridiculizeze cât vor voi însemnătatea pe care o recunoaștem iluziei în viață; căci însăși doctrina lor, așa cum o concep dânșii, e o iluzie, mai precis, himeră. În ciuda pozitivismului exclusivist, în ciuda logicei uneori, voința de a trăi, instinctul vital, restabilește sub o altă formă iluziile pe care reflecția le-a împrăștiat. Povestea balaurului cu o sută de capete. A trăi este a-și face iluzii.

Iluziile ridică tonalitatea vieții, inspiră curaj, întăresc rezistența, conservă sănătatea și buna dispoziție a omului. Ele îi stimulează energia, îi deșteaptă [65] spiritul de inițiativă, îl susțin în luptă și constituesc un balsam prețios împotriva amărăciunilor și necazurilor inevitabile în viață. Omul fără de iluzii e ca un luntraș nepăsător, care își lasă lopata la capriciul valurilor. Un curent mai puternic – și luntrea se va răsturna.

Iluziile sunt deasemenea necesare conservării speciei. În conversațiile cu Eckermann, Goethe, vorbind de proiectul unei noi excursii, se compară cu femeia, care, de câteori e însărcinată, se jură că nu se va mai apropia de bărbat. Natura ne orbește într'atâta, când e vorba să-și ajungă scopurile ei, încât cu greu scapă cineva din cursă. Iluziile amorului sunt clasice. Molière le-a prins în versuri nemuritoare. Amantul atribuie iubitei sale toate calitățile pe care dânsa le împărtășește cu familia sa, cu sexul ei și chiar cu spiritul [66] omenesc. În realitate, amantul iubește aceste calități; lui îi pare însă că iubește pe „aleasa” inimei sale – și astfel naltura e învingătoare.

¹⁰ „Să am întodeauna în juru-mi oameni grași, cu fața lucitoare, oameni cari dorm noaptea. Cassius are o față suptă, fără de carne; el cugetă prea mult: asemenea oameni sunt periculoși” (Shakespeare, *Iuliu Caesar*, act I, sc. II).

Trebue să mărturisim însă că Mama-Natură, simțind că ne datorește o compensație pentru cursa întinsă, a introdus în fiecare cutie de Pandoră a căsătoriei câteva bucurii și mulțumiri reale. În căsniciile cele mai puțin norocoase veselie copiilor și speranța pe care o deșteaptă dâșii ne ușurează greutatea sau plictiseala de a trăi. Împărtășindu-ne vieța cu copiii, ne hrănim cu ceva din naivitatea și veselia lor îngerească – și mai copilărim odată.

Sufletul copilului e plin de închipuiri. El se află în continuă mișcare, sub imboldul unor iluzii fermecătoare. Se apără când e turburat în visările sau jocurile lui. Ce viteaz este dâșul în [67] timpul când se inspiră din visul său! Care din noi nu s'a jucat „de-a soldații” de pildă și nu-și aduce aminte cât de mult ne indentificam cu tipul personajului pe care-l jucam? Omul matur trăește pentru alceva; dar cine poate afirma că și acest „altceva” nu-i o iluzie!

Orice întreprindere presupune o speranță, care poate fi o simplă iluzie. Chiar într'o excursie de plăcere nutrim speranța că vom fi răsplătiți de osteneala noastră prin frumuseța regiunii ce vom străbate. Dacă întâlnim pe cineva, care ne desamăgește, entuziasmul se pierde, puterile ne scad, – și ne întoarcem din drum sau ne pare restul excursiunii mult mai anevoios.

Hartmann deosebește trei grade în iluzia omenească, corespunzătoare perioadelor de tinerețe, de maturitate și [68] de bătrânețe a omenirii. Lumea greco-romană hrănea iluzia că poate găsi fericirea pe pământ; lumea creștină și-a pus speranța într'o fericire viitoare, iar lumea modernă are încredere în progresul civilizației. Pesimistul filosof pretinde că aceasta e cea mai mare din toate iluziile. Totul e zădărnice.

Civilizația nu este o iluzie – după cum îi place lui Hartmann să spună – dimpotrivă, iluziile sunt o condiție prealabilă pentru trecerea dela sălbăticie la civilizație, prin mijlocul muncii. Păcatul original al omenirii e lenea, lene pe care o observăm la sălbăticii de azi și de care au suferit și străbunii noștri primitivi. Când pentru întâiași dată a fulgerat o iluzie în sufletul unui antropoid, el a devenit om. Iluzia a transformat sălbăticul în barbar, barbarul în civilizat și civilizat [69] în om cult. Pretindeți că totul e iluzie? Fiindcă vă place atunci paradoxul, dați-ne voie să vă întoarcem afirmația: Iluzia e totul.

Idealul însuși din care se hrănesc, trăesc și progresează popoarele, n'a fost decât visul unuia sau a câtorva. Acest vis încântă și pe alții, se răspândește treptat și ajunge să formeze cohesiunea și tăria unui popor. Fără de iluzie, n'am fi avut nici un ideal. Fără de ideal, n'ar fi fost cu puțință civilizația și prin urmare nici o viață cu adevărat omenească. Cel ce tratează idealul ca nebunie, iluziile ca visuri searbăde, cel ce nu se entuziasmează pentru inimic, e *un om fără de inimă*, un invalid.

Prevedem obiecțiunea care s'a format în spiritul cititorului: e cu puțință să păstrăm iluziile, de care ne [70] dăm seama că sunt iluzii? Iluziunea nu e condamnată la peire, de îndată ce se lasă prinsă? – Așa ar fi logic. Dar, din fericire, uneori se întâmplă altfel. Cu toții continuăm să percepem culorile, cu toate că

cunoaștem caracterul lor iluzoriu. Fiind chiar preveniți de așa numitele erori ale simțurilor, tot cădem în cursă, dacă nu suntem atenți. Cu atât mai ușor vom întreține iluziile morale. Practicile mistice sau superstițioase continuă să dăinuiască mult timp după ce-a dispărut credința care le-a inspirat.

Sunt într'adevăr iluzii necesare în viață. Încrederea în puterile și în perfecționarea noastră¹¹, stima de sine exagerată, credința că în definitiv viața [71] e bună de trăit: toate sunt iluzii – dacă voiți – dar iluzii necesare. Cel ce n'are încredere în sine, care e timid sau umil, cade în lupta pentru viață. Credința în nemurirea postumă în memoria oamenilor este și ea o iluzie de ordin afectiv, căci afară de considerația că mulți speră o nemurire, pe care n'o vor avea, chiar și cei meritoși nu vor trage nici un profit din asemenea nemurire. Totuși fără de această iluzie multe din faptele mari istorice nu s'ar fi produs. Nevoia iluziei se simte chiar și în acțiunile puțin însemnate: dacă nu mi-aș fi făcut iluzia că acest articol va fi citit cu plăcere de stimații lectori ai *Căminului*, n'aș fi avut puterea să-l scriu.

Părerea pe care o avem despre noi înșine, despre calitățile noastre, dacă nu e prea disproporționată cu realitatea, [72] e utilă, căci exercită o influență auto-sugestivă, tinde să se realizeze. Credințele stimulante sau consolatoare fie de ordin religios sau moral – exercită o influență salutară. „Având un ideal, ne ridicăm în proprii noștri ochi – și ridicându-ne în proprii noștri ochi, săvârșim acte, care contribuesc la perfecționarea reală a naturii noastre¹². În genere pesimismul amortește și paralizează puterile, în timp ce optimismul îndeamnă la lucru și determină desvoltarea ființei noastre.

Guyau exprimă cam acelaș gând cu farmecul său poetic obișnuit: „Trebue să păstrăm în inimă un colț de verdeață și tinerețe, un colț în care să nu fi recoltat nimic, unde să putem ori când semăna o plantă nouă... A rămâne [73] mult timp tânăr, a rămâne copil chiar prin spontaneitatea și afecțiunea inimii, a păstra în totdeauna nu numai pe figură, dar și în suflet, ceva ușuratec, vesel și înaripat: e cel mai bun mijloc de a trăi, căci ce putere mai mare poate fi decât tinerețea?”¹³

Aceeaș cugetare o găsim în următoarele versuri:

Illusion féconde, illusion sacrée,
Mère des grands espoirs et des efforts sans fin.
Viens en le ranimant tromper le coeur humain.
Habite en nous, soutiens nos forces défaillantes:
Nous avons tant besoin de ton aide ici-bas,
Où la déception suit chacun de nos pas!

¹¹ Doctrina fatalistă a descurajat într'un timp pe Mill. Vezi *Mémoires*, ch. V. Alte exemple în *Educația prin sine însuși*, prelegerea VII: „Lipsa de energie”.

¹² *Educația prin sine însuși*, prelegerea V: „Autosugestia în educație”.

¹³ *L'Irréligion de l'avenir*, p. 175.

Și mai departe:

Nous parons de nos traits la nature impassible;
C'est ainsi que la vie ici-bas est possible.
Si le monde à lui même un jour se dévoilait,
Il serait effrayé de se voir tel qu'il est,
Il voudrait se mirer dans le resard des hommes,
De nos illusion vêtir sa nudité:
L'idéal n'est-il pas, sur la terre où nous sommes, [74]
Plus fécond et plus beau que la réalité?
...
Ce qui fait la grandeur de notre pâle terre,
Globe éteint au hasard dans les cieux emportés,
C'est qu'elle est le seul coin du monde où l'on espère¹⁴.

Într'un discurs admirabil, ținut la liceul Charlemagne din Paris, cu ocazia împărțirii premiilor, Jouffroy zise: „Culmea vieții vă ascunde destinul ei; din cele două povârnișuri dv., tinerii, nu cunoașteți decât unul, acela pe care urcați; el vă surâde, frumos și parfumat ca primăvara; d-voastră nu vă este dat, ca nouă, să contemplați cealaltă parte cu aspectul ei melancolic, palidul soare care o luminează și țărnul înghețat cu care se termină”¹⁵.

Luând însă apoi cuvântul Renan, exclamă: „Nu, tineri elevi, nu se poate [75] să fie așa. E prea trist. Soarele nu-i niciodată palid; e învăluit numai uneori...”¹⁶.

Edgar Quinet învinovățește pe toți acei cari și-au pierdut iluziile. „Dacă urăsc ceva pe pământ, zicea dânsul, urăsc cuvântul: mi-am pierdut iluziile”. Când ai ajuns să pronunți acest cuvânt, află că tu nu mai ești decât o fantomă, adică jucăria împrejurărilor... Iluziune e cuvântul de care te servești pentru a-ți ascunde dezertarea și căderea”¹⁷.

John Stuart Mill se plânge cu drept cuvânt de educația pur raționalistă, pe care i-a dat-o tatăl său și – în urma crizei morale prin care a trecut la vârsta de 20 de ani – a început să se îngrijească de cultura sentimentelor. [76] „Nu încetai, ne spune Mill, de a considera facultatea și practica analizei ca o condiție esențială dezvoltării individului și societății; dar înțelesei că analiza producea urmări, care trebuiau îndreptate, cultivând în același timp alte facultăți... Cultura sentimentelor deveni unul din punctele cardinale ale credinței mele morale și filosofice”¹⁸. [77]

¹⁵ Th. Jouffroy, *Mélanges philosophiques*.

¹⁶ E. Renan, *Pages choisies*.

¹⁷ E. Quinet, *L'Esprit nouveau*, VII, 3.

¹⁸ John Stuart Mill, *Mémoires*, p. 135–7.

Întărirea voinței

Spuneam într'un articol precedent că omul nu prețuește sănătatea decât după ce a pierdut-o – deși un moment de gândire ar arăta oricui că sănătatea e cel mai prețios lucru pământesc, fiind condiția celor mai multe bunuri ale vieții.

Nu mă voiu opri să dovedesc acum că, după îngrijirea sănătății, preocuparea ce merită al doilea loc e să ne întărim voința. De câțiva ani s'a scris destul pentru a se arăta că voința este factorul de căpetenie al succesului în viață. Mă voiu mărgini deci să arăt mijloacele de a ne desvolta voința. [78]

Niciodată nu s'au auzit atâtea plângeri de lipsă de voință ca în timpurile noastre. Neurastenia a fost numită „boala secolului”. Prin urmare, o boală a secolului e și *abulia* (lipsa de voință), căci ea caracterizează starea sufletească fundamentală a neurastenicului. Neurastenicul se simte obosit de viață înainte chiar de a fi trăit de ajuns. Pe câți tineri nu-i vedem: blazați, fără de nici un scop în viață, a căror figură exprimă lăncezeala din sufletul lor? Ei sunt de compătimit, nu de răs. Boala lor e însă cu leac. Numai să dorească sincer să se vindece! Pe lângă mijloacele igienice și terapeutice pe care le prescrie medicina, să urmeze o cură de întărirea voinței.

Neurastenicul va evita, pe cât posibil, singurătatea; va căuta să se distreze și să aibă o ocupație potrivită puterilor [79] sale și care să-i procure plăcere. În tot cazul se va sili să înlăture gândurile triste, necazurile, grijile sau visările deșarte. Să înceteze de a-și mai rumega boala! Să se gândească la ideile contrare celor care-l preocupă de obicei. Să-și formeze o imagine cât mai precisă de cum ar dori să fie: calm, bine dispus, energic, lucrând cu metodă și stăruință, etc.; *să-și închipue că este în realitate așa și va deveni cu încetul astfel.*

Nu glumesc. Expun numai cu cea mai mare simplitate un mijloc de vindecare a stărei sufletești neurastenice, mijloc care a fost experimental dovedit ca eficace și care de altfel se explică foarte bine în teorie.

Căci necrezut de mare este puterea gândurilor! Gândirea omenească, care a ajuns să descopere și să stăpânească [80] multe puteri ale naturei, care face zilnic, sub ochii noștri, ceea ce bunicul ar fi considerat ca minuni ale lui Dumnezeu: – de ce n'ar avea oare aceeași putere și asupra stărilor noastre sufletești, a purtării, a traiului nostru?

Gândurile obișnuite ale unui om se imprimă pe figură, formându-i trăsături caracteristice. Poți citi pe figura cuiva ce fel de caracter (în linii generale, bineînțeles) are și ce fel trăește. Așa încât are dreptate zicătoarea populară: „Uite-te la față, și mă'ntreabă de viață”! Gândurile și emoțiile pe care le hrănim de obicei au o influență incontestabilă asupra caracterului, asupra purtării și chiar asupra sănătății noastre. Gândurile frumoase, sentimentele nobile, aspirațiile înalte conservă buna dispoziție și exaltă puterile sufletului exercitând în același timp o acțiune [81] binefăcătoare asupra organismului, făcând pe om mai rezistent împotriva boalelor și mai ușor vindecabil. Gândurile perverse sau moleșitoare, emoțiile violente, triste sau josnice

sunt deprimante, sleiesc puterile sufletului și ale corpului, făcând omul să vegeze sau să ducă o viață păcătoasă, animalică, inferioară.

Pentru a ne întări voința, să veghem prin urmare cursul gândurilor noastre. Să alungăm, fără de milă, gândurile care întrețin defectele și să hrănim, să îndrăgim pe cele favorabile îndreptării noastre. Lupta va fi desigur grea la început. Deaceia e bine deci să n'o dăm deadreptul. În loc să combatem direct cutare cusur, vițiu sau stare sufletească, printr'o sforțare, – le vom combate indirect, gândindu-ne la ideile virtuților corespunzătoare. [82]

Vom căuta să cugetăm aceste idei în mod cât mai concret, cât mai precis, închipuindu-ne un om care posedă calitățile ce ne lipsesc și contemplând cu drag imaginea lui. Dacă această meditație este întreruptă de cursul automatic al ideilor, o facem cu glas tare și la nevoie ne punem s'o scriem. Oricine e doar stăpân pe glasul și pe mâna lui! În cazuri extreme, ne mărginim la repetarea încăpățânată a unei simple propozițiuni, care să alunge gândurile pe care voim să le combatem, de ex., vom zice „sunt stăpân pe mine” etc., după împrejurări. Apoi, dacă gândurile revin, ieșim la plimbare, căutăm să ne distrăm, facem o vizită unei persoane căreia suntem nevoiți să-i ascundem starea noastră sufletească: într'un cuvânt, recurgem la orice mijloc, care [83] să ne silească a ne gândi la altceva decât la gândurile pe care le combatem.

După o luptă de mai multe zile, cu siguranță că aceste gânduri vor slăbi, și atunci ne va fi mai ușor să întreținem gânduri bune, care apoi cu timpul vor intra în firea noastră și ne vor face să fim așa precum dorim: liniștiți, stăpâni pe noi înșine, activi, cu metodă și stăruință, bine dispuși, etc.

La început să ne concentrăm atenția asupra unei calități, pe care voim s'o dobândim și apoi treptat vom urmări pe celelalte. Un om care urmărește cu încăpățânare o singură idee, nu se poate să n'o realizeze, afară numai dacă depășește capacitatea de dezvoltare a naturei sale.

Această restricție vă va face, poate, să surâdeți triumfător. Dar *câți oameni sunt tot ce ar putea fi?* [84]

Puterea deprinderii

Scrisoare către cititorii mei cei tineri

Nimic mu poate fi mai plăcut decât a sta de vorbă prietenește cu tinerii cari, pregătindu-se să ia conducerea vieții lor, ne cer sfaturi și deslușiri. Ne aducem aminte de anii când și noi pășeam nesigur în viață; ne aducem aminte dureros de greșelile făptuite atunci, greșeli ce ne păreau fără de nici o însemnătate, dar ale căror urmări le suferim acum – și astfel simțim mângâierea și marea mulțumire sufletească că pățaniile noastre pot fi de vreun folos altora.

Căci să nu credeți că trebuie să fie [85] cineva om desăvârșit, pentru a putea da sfaturi bune! Proverbul zice: „tot pășitul e priceput”. Tolstoi a trăit în tinerețe

cam necumpătat și cu toate acestea, ba poate chiar din această pricină, a propovăduit apoi o morală foarte înaltă, care i-a inspirat între altele admirabilul său roman *Învierea*. Orice om pățit poate fi un bun sfătuitor, dacă își dă seama de pățaniile sale, dacă le regretă și caută să se îndrepteze. Cât privește pe cei cari, deși pățimesc mereu, nu mai învață minte, aceștia sunt oameni stricați, oameni pierduți. Să ne ferim de dânșii ca de ciumați, fiindcă vițiile, boalele sufletului, sunt toate molipsitoare.

Sper, prin urmare, că nu-mi veți lua în nume de rău dacă voiu profita de această scrisoare pentru a vă da un sfat. Nădăjduesc chiar că unii din dv [86] îmi vor cere și alte deslușiri, cărora le-aș răspunde cu dragă inimă într'o scrisoare viitoare. Nu se umilește nimeni când cere sfaturi: omul, cât trăește, are nevoie să învețe, și tot neînvățat moare.

Iată acum modestul meu sfat: *băgați de seamă tot ceea ce faceți, supra-vegheați orice faptă, nu săvârșiți nimic fără să vă gândiți îndeajuns*.

– Dar, îmi veți spune, cele mai multe din acțiunile noastre n'au nici o însemnătate.

Așa se pare, într'adevăr, la prima vedere. Să observăm încă cu atenție. Ce mare lucru o picătură de apă? Cu toate acestea o picătură de apă e de ajuns să astâmpere setea unei furnici, să prelungească zilele unui fir de iarbă! Și doar ploaia, care [87] chiamă la viață sămânța din ogoare – și torentul, care omoară tot ce-i stă în cale, tot picături de apă sunt!

– Sunt enorm de multe picături în ploae.

Oricât de multe ar fi, dacă fiecare picătură de apă n'ar avea acțiunea ei, de unde ar ieși efectul lor total? Un milion, un miliard de zero tot nimica face. Observați cu luare aminte și veți vedea că tot așa orice faptă omenească are însemnătatea sa.

Iată, de pildă, cunosc un școlar care, când se desbracă, își aruncă hainele la întâmplare. Fapta lui pare fără de însemnătate și părinții nici nu se gândesc s'o îndrepte. Cu toate acestea, îi poate pricinui multe neajunsuri și poate chiar hotărî de soarta lui. Nu glumesc!

Mai întâiu, hainele fiind aruncate pe scaun, se mototolesc, *capătă urma [88] îndoiturilor la care întâmplarea le-a supus* – și un tânăr cu hainele mototolite poate fi considerat, de cine nu-l cunoaște, ca fiind neglijent, nesimțitor. Se mai poate întâmpla astfel ca dimineața să nu-și găsească repede hainele, pierzând mai mult timp în căutarea lor, decât i-ar fi trebuit să le așeze cum se cuvine. Cine dintre dv nu cunoaște vreun camarad care a întârziat să vie la școală fiindcă nu-și găsea pălăria? Întârziind, găsește poarta școlii închisă și, fiindu-i rușine să se întoarcă acasă, bate străzile în tovărășia camarazilor fugari, putându-se înnărași dela dânșii. Iată dar unde poate duce fapta cea mai neînsemnată în aparență.

Priviți acum pe tânărul care-și așează surtucul pe spatele scaunului și pantaloni după dunga lor! El nu numai [89] că scapă de neajunsurile celuilalt, dar capătă o deprindere prețioasă, deprinderea rânduieii; el ne face impresia unui

tânăr „așezat”, atent, simțitor, impresie ce-i poate fi de mare folos în comerțul cu oamenii.

Cum se formează o deprindere? – întocmai ca și cuta, îndoitura hainei. Când trântim haina, se produc îndoituri, care apoi lasă urme, ce constituiesc mototoleala. Când facem o faptă, se produce o mișcare în corpul și sufletul nostru, care apoi lasă urme ce constituiesc deprinderea. Singura deosebire este că croitorul, prin acțiunea energetică a mașinii de călcat, face să dispară îndată cutele hainei, în timp ce cu mare greutate și foarte încet se pot distruge obiceiurile rele.

De aceea să luăm aminte la tot ce facem! Un licean pe furiș trage un fum [90] dintr’o țigară, pe care a cerut-o de curiozitate unui camarad.

– Ce mare vină? – Foarte mare vină, căci astfel se capătă deprinderea fumatului, care nu-i judecată destul de aspru, cum ar merita, numai din cauză că e foarte răspândită.

Dar cine ar putea înșira toate urmările celei mai puțin însemnate acțiuni omenești?

Destul să știm că orice acțiune nouă poate da naștere unei deprinderi. De câte ori ne scuzăm în propriii noștri ochi, spunându-ne: „numai de data asta!” – să știm că facem rău; căci dacă cedăm primei ispite, mult mai greu vom putea rezista celei de a doua și apoi din ce în ce mai greu, până când căpătăm un vițiu. Și tirania vițiului, a deprinderii rele, e cea mai grozavă din toate!

Iată de ce trebuie să ne supraveghem [91] purtarea nu numai când suntem în societate, „de ochii lumii”, dar și când nu ne vede nimeni.

„Înțeleptul locuiește o casă de sticlă” spunea un filosof din vechime. El n’are într’adevăr de ce să se ascundă, fiindcă nu-și permite cea mai mică faptă rea, chiar dacă ar fi sigur că nimeni n’o va afla.

După ce ne vom deprinde a ne supraveghea faptele, să ne silim a ne supraveghea și vorbele și chiar gândurile. Să nu tolerăm nici un gând rușinos sau vătămător. Să nutrim întotdeauna astfel de gânduri încât, dacă ne-ar întreba cineva pe neașteptate „la ce te gândești?”, să-i putem răspunde sincer, îndată: „iată la ce mă gândesc!”

Melcul își zidește locuința din propria sa substanță. Tot astfel omul își urzește destinul cu propriile sale fapte. [92]

Unui tânăr inimos

Printre scrisorile, pe care le primesc de la cititorii mei, multe ar merita să fie publicate, întru cât destăinuiesc lupte sufletești și împrejurări de viață foarte interesante: iată, de pildă, un fragment dinte o scrisoare primită la 4 Ianuar 1913.

„...Sunt născut la Galați în 1892. Am rămas orfan la etatea de 10 ani. Eram copil și nu pricepeam deplin nenorocirea ce ne lovise, pe mine, pe mama și încă 5 frați și surori, toți mai mici. La etatea de 12 ani intrai la stăpân. Eram sărac și trebuia să muncesc ca să întrețiu cu cât puteam și pe nefericita [93] mea mamă.

De atunci și până azi nu m'am aflat decât printre streini. Ca să-mi descriu viața mai pe larg, ar fi prea lungă povestirea, prea tristă.

Dar să intru în fondul celor ce vreau să vă expun aci.

De mic copil aveam o pasiune fără margini pentru învățătură. În școală dacă nu eram primul, eram al doilea și vice-versa. Când eram de 12 ani citeam pe *Cei trei mușchetari* și pe *Contele de Monte-Cristo* al lui Al. Dumas. La 15 ani traduceam din grecește romanul *Orfana din Hio* a lui Iacob Pisipios, la 16 ani traduceam tot din grecește drama *Catastrofa ienicerilor* a lui Șt. Xenos. În urmă *Catastrofa vaporului Inflexible* din memoriile lui Theovald și altele, care toate zac și astăzi uitate, părăsite în fundul unui dulap. [94]

Și când vă gândiți că nu eram de cât un copil de 14 ani, și trebuia să muncesc 16-18 ore pe zi, iar parte din acele 6 ore, 8 ore ce-mi rămâneau – și nu totdeauna de repaos – le petreceam la marginea patului, cu cartea sau caetul pe genunchi, traducând ori citind, până ce uneori rupt de oboseală, adormeam fără să simt, cu capul rezemat pe genunchi. Iar a doua zi dimineața, când mă deșteptam, găseam caetul căzut pe jos sau pe sub cap, cu filele boțite.

Viața de oraș mi s'a părut prea grea, prea apăsătoare, și m'am retras la țară. De doi ani și jumătate mă aflu la această moșie și după urma unei munci active și oneste, am ajuns azi sub-actorul și casierul acestei moșii.

Deși firea mea tristă se potrivește cu liniștea și singurătatea câmpenească, [95] totuși constat că duc o viață ne deplină și chiar fără vreun scop. De multe ori mi-am pus întrebarea: pentru ce trăesc, care mi-e scopul și care va fi rezultatul final, dar nu mi-am putut răspunde. De citit am citit și citesc mult...

...Urmând sfaturile din *Educația prin sine însuși*, pentru care am o adâncă admirațiune, totdeauna mi-am analizat faptele zilnice și am căutat să îmi repar greșelile ce credeam că am comis...

...Numai a citi nu sunt mulțumit. Sunt sărac, dar doresc să duc o viață mai superioară celor din juru-mi, cari viețuesc într'o complectă neștire de ce-i înconjoară...

...Necesitatea unui ideal în viață, căruia-i consacrați prelegerea III din meritoasa dv. lucrare, m'a întărit și mai mult în hotărârea ce am arătat-o [96] mai sus. D-voastră, care nu doriți decât înălțarea sufletească a omenirii, îmi veți arăta mai bine calea ce am de urmat. Am o pasiune fără marigni pentru studiu și aceasta cred că mă va ajuta...

...Sunt atât de strein, încât n'am avut cui mă adresa, pentru a-i cere sfatul. De aceea mă adresez d-voastră ca unui părinte, și vă cer sfatul și ajutorul.

Oricari vor fi condițiunile, fie cât de grele, am credința că voi reuși..."

Pe lângă sfaturile de ordin particular, pe care le-am dat prin scrisoare corespondentului meu atât de vrednic de simpatie, profit de această împrejurare plăcută pentru a sta de vorbă cu toți cititorii mei.

Am admirat în primul rând faptul că acest tânăr inimos nu-mi cere, ca [97] mulți alții, sfaturi cu privire la cariera pe care s'o aleagă, ci informațiuni cum să-și completeze cunoștințele, cum să-și formeze spiritul. Și nu uitați că e un tânăr

sărac și pe deasupra încărcat de grija familiei sale. Dar dânsul a biruit odată sărăcia; nu se mai teme de ea. Singura lui preocupare, singurul lui dor e să se instruiască.

Mare merit să prețuești în asemenea condițiuni atât de mult cultura sufletească! În mijlocul utilitarismului excesiv, al vremii de astăzi, când instrucția e privită ca un simplu instrument în lupta pentru existență, când cunoștințele cuiva au ajuns o marfă, ca toate celelalte, nu-i de sigur puțin lucru a voi să te instruești, numai pentru a-ți lărgi orizontul spiritului, pentru a-ți astâmpăra setea de știință, pentru a-ți înnobila caracterul. [98]

Am stat pe gânduri dacă să-l sfătuesc sau nu să urmeze liceul pregătindu-se în particular. Nu doar că ar fi prea târziu. Nici odată nu-i prea târziu să te apuci de învățatură. Cu dragostea pe care o are pentru studiu și cu energia sa, tânărul meu va izbuti aproape sigur să termine liceul peste 4 ani, adică la vârsta de 24 ani. Dar va fi bine oare să supun la regim o minte viguroasă, dezvoltată în plină libertate până acum? Și apoi la ce regim! Și cu ce scop? Ca s'ajungă peste 4 ani cu fruntea încrețită să mă întrebe și dânsul ce carieră s'aleagă, *ce să se facă?*

Desigur că vagabondajul intelectual are și el lipsurile lui. Dar leacul nu se găsește, din nenorocire, în programul învățământului secundar. Un autodidact, ajuns la oarecare maturitate [99] intelectuală, poate foarte bine să-și aleagă lectura pentru a împăca într'o cumpănită măsură trebuința unei culturi generale cu satisfacerea aptitudinilor sale personale.

Tânărul meu mă'ntreabă dacă n'ar fi bine să urmeze universitatea noastră ca auditor și apoi să urmeze o universitate italiană și franceză. Mărturisesc cu rușine că (mie fiindu-mi teamă de mizerie) l'am sfătuit să nu facă acest pas, decât dacă are bani strânși și dacă poate obține concediu sau fiind sigur că va găsi la nevoie ușor un post similar. Necontestat că, petrecând un an în Roma și Paris, ar deprinde mai bine limbele italiană și franceză și ar profita de instituțiile culturale de acolo. Dar credința mea intimă este că personalitatea cuiva rămâne factorul de căpetenie. Plantați în cel mai bun teren [100] o buruiiană: tot buruiiană rămâne. Răsară o floare delicată, chiar în mijlocul stâncilor: oricât de plăpândă ar trăi, tot va dărui soarelui câteva floricele!

De aceea, iubite tinere, înainte cu bărbăție! De nu poți să-ți împlinești cultura prin străinătăți, cultiv-o ca și până acum în taina religioasă a singurătății. Iar când viforul șuerând prin hornuri ți-ar stârni dorul vieței orășănești, adu-ți aminte de vorba lui Goethe: „talentele se formează în singurătate”. [101]

Cuvintele unui suflet mare către toate sufletele

„Mama răniților” din războiul pentru independență a consacrat o parte din timpul Său prețios spre a mângâia și îmbărbăta pe răniții din lupta de toate zilele. *Cuvintele sufletești* (apărute în „Biblioteca pentru toți” No. 827–8) ale Carmen Sylvei sunt un balsam pentru învinșii vieței și un stimulent de a relua bătălia. Nu o

bătălie nemiloasă, sălbatică și fără de scrupul, ci o luptă cinstită pentru a-și face un loc sub soare și a-și îndeplini chemarea pe pământ.

Căci fiecare om are steaua sa, menirea sa. Și oricând trebuie să fie cu **[102]** „mijloacele încinse – după cum spune evanghelistul Luca – trebuie să fie gata pentru chemarea ce i se poate face în fiecare moment. Vai de cel pe care l-a furat somnul în ceasul chemării! E pedepsit să rătăcească pe cărări străine, să trăească o viață străină de firea cu care s'a născut.

Când deci ne plângem de viață, nu soarta e nedreaptă, ci noi. Noi înșine ne facem vinovați prin lenevire, nepricepere sau râvnind să ne ridicăm peste vrednicia noastră. Puțini oameni își înțeleg, își iubesc chemarea, nu caută să fie, nici măcar să pară ceea ce nu sunt. Purtarea celorlalți e absurdă. După cum observă admirabil Carmen Sylva: „Să se tânguească oare greerul pentru că nu-i privighitoare? Ori scaiul, pentru că nu-i trandafir? Ori pârâul, pentru ce nu poate fi fluviu?” (p. 5). **[103]**

Iată de ce vedem adesea oameni care nu sunt la locul lor. „Adeseaori ar fi mai bine ca unii să taie lemne, decât să scrie cărți sau să-și curețe casa în loc de a învăța copiii sau să lucreze fierul în loc de a cârmui un Stat”!

Și doar „orice muncă e cinstită, ori ce chemare e frumoasă, ori ce viață e bogată, dacă plecăm cu mijloacele încinse și cu pași hotărâți, dacă nu lăsăm ca ochii să rătăcească, ci îi ținem deschiși și luminați... Nici o chemare nu e frumoasă, dacă nu o vei împodobi tu. Regele poate să necinstească tronul său și să-l tragă în noroi, iar cărbunarul poate să facă din cuptorul lui un altar, pe care se jertfește în fiecare zi pe sine pentru ai săi, pentru datoria sa. Nu vedenia e frumoasă, ci gândul **[104]** e frumos. Înaltă și măreață e cugetarea, iar nu starea noastră” (p. 16).

Căutând să deslușim chemarea noastră în taina firei, pe care Dumnezeu ne-a dăruit-o și iubind această chemare – oricare ar fi ea – vom dovedi înțelepciune și tărie sufletească. A fi tare însemnează a merge cu pași siguri și voioși pe drumul pentru care am fost croiți, ori-care ar fi isпитirile cărărilor lăturalnice, ori cât de spinos și lipsit de farmec ar fi drumul nostru; a fi tare însemnează a nu ne opri în mijlocul drumului, a nu lăsa nici o lucrare neisprăvită, însemnează a merge până la capăt, chiar dacă nu suntem ajutați nici îmbărbătați de nimeni, chiar dacă nimeni nu cunoaște sau nu ia în seamă jertfa noastră. Dreptatea lucrurilor repară nedreptatea oamenilor, aducându-ne cea mai adâncă mulțumire, **[105]** pe care o poate avea un muritor: mulțumirea de a-și fi făcut pe deplin datoria. Să luăm pildă dela Christos, care a dat dovadă de cea mai sublimă tărie sufletească.

Viața noastră pământescă e o luptă continuă: luptă pentru a câștiga pâinea de toate zilele, luptă împotriva necazurilor și neajunsurilor de tot felul, luptă chiar cu noi înșine, pentru a înfrâna mulțimea slăbiciunilor și nebuniilor noastre.

De luptă nimeni nu scapă, cât trăește. Cel ce prin sorții nașterii e scăpat de grija existenței, are de luptat mai mult împotriva lui însuși, ca să nu cadă în ispită.

Tot omul suferă pentru păcatele sale.

Nu numai în copilărie îndurăm pedepse, pedepsiți suntem în toată viața. Orice faptă are urmările sale neînălăturabile. **[106]** Natura e un contabil exact și

inconruptibil: nu ne iartă nici o greșală, nu lasă nerăsplătită nici o faptă bună, nici un gând bun. Orice bucurie se plătește cu sudoarea, cu sângele, cu inima noastră; – nu-i greșală mică sau păcat mare, pe care să nu le ispășim.

„Până când trăim, nu e iertat să fim obosiți, căci pentru cei osteniți e gătită odihnă de veci și singur Dumnezeu știe cine are nevoie de repaos și cine trebuie să mai ostenească”.

„Viețuiți așa, ca fiecare zi să fie pentru voi o biruință. Fiecare zi să fie o treaptă pe care voi ați tăiat-o în stâncă cea înaltă, pe care vă urcați. Pe fiecare treaptă ce faceți, puneți piciorul, până ce altă treaptă e din nou tăiată, pe care vă veți putea urca. Năzuința noastră e de a ne înălța mai sus. [107] Urcăm vârfurile cele mai înalte ale munților, adesea cu primejdia vieții. Ne suim în văzduhul cel înalt pe corăbii în aer, cu toate că într-o clipă ele ne pot aduce moartea cea mai pripită. Năzuința de a ne înălța se dovedește, când ne silim din toate puterile să ajungem la o treaptă mai înaltă în societatea omenească. Năzuința de a ne înălța o dovedim și atunci când ne chinuim să facem și să descoperim aceea ce alții n’au făcut și n’au descoperit”.

„Pentru ce oare n’am dovedi această râvnă, îmbunătățindu-ne pe noi înșine acolo unde ne-a așezat Dumnezeu? Se poate ca cel mai smerit să dobândească de odată cununa cea mai frumoasă, căci Dumnezeu nu caută că am întrecut pe alți oameni, ci caută la [108] izbânzile desăvârșite asupra noastră și între noi”.

„Înalță-te dar, omule, către asemănarea lui Dumnezeu, către curățenia inimii, către lepădarea de sine, către iubire! Pentru aceasta se cere numai voință tare, putere sfântă, răbdare nemărginită. Leapădă-te întru tine de toate deșertăciunile, căci îți va răsplăti Domnul în ziua judecății, Amin!”

Cuvintele sufletești ale Carmen Sylvei, isvorâte din sublima iubire a oamenilor, din nobila preocupare de a le înălța sufletele, ne merg la inimă. Ele alcătuiesc o adevărată Evanghelie modernă. [109]

CUPRINSUL

A fi, nu a părea! 5

Încrederea în viață 12

Atitudinea ironică în viață 19

Necesitatea unui ideal în viață 30

Idealul modern 36

Curentele gândirii contimporane 44

Filosofie... în tren 50

Puterea iluziei 57

Întărirea voinței 78

Puterea deprinderii 85

Unui tânăr inimos 93

Cuvintele unui suflet mare către toate sufletele 102